

УДК 908

СЛОБОДЯНЮК С.С.
(м. Житомир)

**ДЕРЖАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ
РАДИ В «ЖИТОМИРСЬКИЙ» ПЕРІОД
(28 СІЧНЯ — 8 БЕРЕЗНЯ 1918 р.)**

Виклад основного матеріалу. Здійснення державних та правових реформ в сучасній Україні потребує дослідження та практичного застосування історичного досвіду. Актуальність статті полягає в тому, що в процесі розбудови незалежної України зростає інтерес до історії національно-визвольних змагань. Період перебування Української Центральної Ради та уряду УНР на Житомирщині з кінця січня до початку березня 1918 р. став важливим етапом у законодавчій, політичній та дипломатичній діяльності держави, який проходив у надзвичайно складних політичних умовах, коли УНР довелося захищати незалежність, а раді та уряду — працювати в кризових умовах. Але саме в час перебування на теренах Житомирської області Центральною Радою, незважаючи на постійне перебування у стані переїздів, було прийнято ряд значних рішень і важливих документів, які при інших державницьких реаліях

дозволили би здійснити національне становлення України. І врахування цього досвіду є підґрунтям ефективної роботи Верховної Ради України сьогодні, коли Україна знову опинилася перед викликом збереження цілісності територій в умовах агресії сусідньої держави.

Добі українських національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. присвячено цілий ряд публікацій та досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців М. Грушевського, В. Винниченка, Д. Дорошенка, П. Христюка, Д. Донцова, В. Солдатенка, Д. Яновського, дослідження житомирських красназнавців М. Костриці, Р. Кондратюка [4; 6].

«Житомирський» період роботи Центральної Ради є одним з найскладніших в історії становлення української державності. 27 січня 1918 р. Центральна Рада була змушена покинути Київ і під охороною загону Січових Стрільців переїхати до Житомира, на той час центру Волинської губернії. Її поява у місті викликала занепокоєння міської влади, про що свідчить протокол надзвичайного термінового засідання міської думи, яке відбулося 28 січня 1918 р. Основним питанням порядку денного стало питання «Про становище в м. Житомирі у зв'язку з поточними подіями й зайняття м. Києва більшовиками». Ухвалою стало категоричне заперечення перебування Центральної Ради в Житомирі через побоювання можливих погромів у місті. Тим не менш, члени Центральної Ради вирішили зупинитися в Житомирі, але були змушені жити у залізничних вагонах безпосередньо на станції [4].

Наступ більшовиків зі сторони Києва, окупація ними чотирьох повітів Волинської губернії, військова небезпека з боку чехословацьких військових підрозділів, які перебували в Житомирі, вороже ставлення Житомирської Ради робітничих, солдатських та селянських депутатів до перебування в місті вищих органів влади УНР змусили уряд негайно розглянути план та напрями подальшої евакуації органів влади у напрямку Коростеня. Після зайняття з боєм 11 лютого 1918 р. Житомира військами куреня П. Болбочана Центральна Рада та Рада народних міністрів 13 лютого повертаються із Коростеня знову до Житомира. У другий приїзд до Житомира члени Ради мали гарні умови для роботи, розмістившись в центрі міста - у будинку дворянського зібрання. 9 березня 1918 р. Центральна Рада з Житомира повернулася до Києва.

Незважаючи на військові та політичні загрози, протистояння реакційних сил, Центральна Рада в «житомирський» період плідно займалася державотворчою діяльністю. Пріоритетними стали питання звільнення України від більшовицької окупації, військове будівництво. 30 січня 1918 р. в Житомирі Головою Ради Народних Міністрів УНР В. Голубовичем була підписана «Відозва Ради Народних Міністрів до народу України», в якій зазначалося: «...українське правительство, щоб припинити розбивання Києва більшовикам, вивело свої війська і гармати на передмістя і перенесено свій осідок часово до Житомира» [9]. У звіті уряду задекларовані основні питання, які мали першочергове значення для молодого української держави. Зокрема

давалася оцінка складній військово-політичній ситуації в державі, розкривалася сутність більшовицької агресії в Україні.

УНР опинилася перед загрозою бути ліквідованою більшовиками, що стало одним із вирішальних чинників, який спонукав Центральну Раду погодитися на підписання сепаратного миру. У результаті підписаного 27 січня 1918 р. мирного договору УНР з країнами Четверного союзу — Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною Україна вийшла із світової війни. Проте укладений мирний договір вона не могла використати для зміцнення свого становища. Малочисельна Армія УНР не могла дати ефективної відсічі російським військам і звільнити від них територію країни. Тому уряду довелося звернутися за допомогою до Німеччини та Австро-Угорщини.

Вже на першому засіданні Ради народних міністрів 30 січня було проведено обговорення звернення до Німеччини стосовно воєнної допомоги для очищення України від окупації. 1 лютого відбулося засідання Малої Ради, на якій обговорювалося питання про «доповнюючу конвенцію з Німеччиною в справі воєнної допомоги Україні в боротьбі з більшовиками». Раді народних міністрів доручалося ужити всіх заходів для боротьби з анархією, в тому числі підписувати умови з іншими державами. 12 лютого в Житомирі РНМ під головуванням прем'єра В. Голубовича, на якого були покладені й обов'язки міністра закордонних справ, підтвердила порушене ще 30 січня прохання про бажаність військової допомоги із боку центральних держав. Відразу після підписання мирного договору німці почали готувати свій експедиційний корпус до походу в Україну.

Агресія Росії проти України наочно засвідчила згубність подальшого дотримання Центральною Радою політики відмови від регулярної армії. Кроки Центральної Ради, зроблені в «житомирський» період, засвідчили про зміну військової політики на користь створення регулярної армії за територіальним принципом комплектування. 27 січня 1918 р. було проведено реорганізацію військ. Усі частини і підрозділи зведено в Окрему Запорізьку бригаду під командуванням полковника К. Прісовського. Загін складався з трьох куренів, які очолили П. Болбочан, О. Загородський і В. Петрів. В ході зимової кампанії 1918 р. стало очевидним, що найбоездатнішими частинами Армії УНР є регулярні відділи, які винесли на собі весь тягар боротьби з російськими військами [5].

Незважаючи на поразку, Армія УНР не була деморалізована, залишалася спроможною до продовження боротьби й першою повела наступ на Київ. Українські війська наступали трьома ударними групами [1]. Запорізький загін генерала К. Прісовського із Коростеня вирушив на Житомир, атакував його і 24 лютого здобув. Запеклі бої велися за Бердичів, який обороняли більшовизовані частини колишньої VII армії.

26 лютого містом оволоділи українці. Друга група українських військ, основу якої складали Гайдамацький кіш Слобідської України і курінь Січових Стрільців, повела наступ у напрямку Сарни — Коростень — Київ. Третя група просувалася по шосе Житомир — Київ. В останніх числах лютого українсько-німецько-австрійські союзні війська підійшли на підступи до Києва. В їх авангарді рухалися українські частини. 29 лютого більшовики поспішно залишили Київ. 1 березня до столиці вступили українські війська, а наступного дня сюди прибули Центральна Рада та уряд УНР.

Таким чином, незважаючи на суперечливий, не позбавлений помилок процес військового будівництва, Центральній Раді в першій чверті 1918 р. вдалося створити регулярну національну армію, яка відіграла провідну роль у становленні суверенної Української держави і взяла на себе функції її оборони. Дії Центральної Ради в «житомирський» період врятували український визвольний рух та державне відродження від поразки на першому найвідповідальнішому етапі його становлення.

В полі зору державних органів молоді держави перебувало і питання територіальної цілісності та адміністративного устрою Української народної республіки. Так 15 лютого 1918 р. в Житомирі Рада Народних Міністрів прийняла рішення про поширення влади УНР на українські землі, які перебувати поза її межами і відносилися до так званих спірних територій. Ухвалою пропонувалося «негайно приступити до заведення українського адміністративного і громадського урядування на Холмщині і Підляшші: з цією метою міністр внутрішніх справ має призначити комісара Холмщини і Підляшшя». А вже 6 березня 1918 р. Центральна Рада прийняла закон «Про адміністративно-територіальний поділ України», яким не лише визначила кордони УНР (наявність чітко визначених кордонів є однією з ознак держави), але й узаконила поділ держави на землі, які в основному співпадали з історичними областями [2]. Відповідно до закону територія УНР поділялася на землі, волості та громади. Мало бути створено 32 землі. Зокрема на територіях сучасної Житомирщини мали бути Деревська земля (головне місто — Коростень), Болохівська земля (головне місто — Житомир), Поросся (входили території Бердичівського повіту) Однак цей проект так і не був втілений в життя.

Окрім того, 2 березня 1918 р. Центральна Рада ухвалила закон про громадянство Української Народної Республіки, яке надавалося «кожному, хто родився на території України і зв'язаний з нею постійним перебуванням та на цій підставі відбере собі свідоцтво приналежності своєї до громадян Української Народної Республіки». Законом «Про реєстрацію громадянства УНР», прийнятим 4 березня 1918 р., закріплювалася ще одна функція незалежної держави — забезпечення соціально-економічних гарантій проживання громадянам своєї країни. Зазначений вище закон визначав термін

«тимчасового громадянства» та часовий проміжок його дії у шість календарних місяців [3]. 5 березня 1918 р. Мала рада ухвалила закон про покарання всіх учасників війни і повстання проти Української держави. За даним законом особам, що виступали проти УНР після підписання IV Універсалу, було відмовлено у праві на громадянство держави, а мірою покарання визначена висилка за межі країни.

В «житомирський» період діяльності Мала рада розпочала законодавчо закріплювати державну символіку та державну мову УНР. Під час перебування в Коростені ухвалено закон, за яким державним гербом визнано знак Київської держави часів Володимира Великого (Святого) — тризуб. Одним із нормативно-правових документів органів державної влади УНР, прийнятим на території Житомирщини, був циркуляр Ради Народних Міністрів губернським і повітовим комісарам про застосування української мови, в якому давалися інструкції місцевим органам влади по впровадженню української мови на місцях. Цим циркуляром українська мова визнавалася державною та визначалися дії до його порушників: усунення з посади та судове переслідування [10].

В умовах кризи грошового обігу відбулися й зрушення у сфері фінансового права. 1 березня 1918 р. на засіданні Малої ради було прийнято закон про грошову одиницю, биття монети та друк кредитових державних білетів, яким основною грошовою одиницею держави приймалася гривня, яка ділилася на 100 шагів. Цим законом було закладено основи формування фінансової системи держави, визначення курсу гривні до карбованця емісії 1917 р. та встановлення номіналів монет і державних кредитних білетів. Рада Народних Міністрів у пошуках джерел наповнення державної скарбниці не відмовилася від таких зовсім непопулярних методів, як накладання контрибуції на буржуазні верстви. 3 березня 1918 р. було ухвалено вдатися до примусових позик у «заможних і торгових класів»: Катеринослав — 20 млн. крб.; Київ — 35 млн. крб.; Одеса — 40 млн. крб.; Харків — 50 млн. крб.; Ростов — 25 млн. крб., Таганрог — 10 млн. крб. [10].

Незважаючи на складну соціально-політичну ситуацію в країні, що склалася в лютому 1918 р., Україна рішуче розриває старі примусові зв'язки з колишньою Російською імперією, тісніше прив'язуючись до Західної Європи. Про це свідчить прийняття ухвал про спільні час, вагу і міру, тому що різниці ускладнювали торгівлю та взаємозв'язки. 12 лютого 1918 р. в Коростені на засіданні Малої ради ухвалено закон про запровадження на Україні числення часу по новому (григоріанському) календарю і перевід годинників на середньоевропейський час [8].

Ще одним пріоритетним питанням діяльності Центральної Ради в період перебування на Житомирщині є земельне. Вже 30 січня 1918 р. Рада Народних Міністрів звітувала перед українським народом про прийняття земельного закону, який передбачав передачу землі без викупу у руки

трудового народу і закону про восьмигодинний робочий день. Водночас уряд хотів донести до населення інформацію про незмінність курсу Центральної Ради в земельному питанні. Зокрема, було доручено розробити розпорядження, щоб комісари по селах заявили селянам про те, що поміщиків більше не буде, щоб прочитали їм новий земельний закон і пояснили, що аграрна реформа повинна проводитися в життя земельними комітетами і що всяка самочинність у цьому напрямку буде подавлена збройною силою. Однак ці документи на жаль були маловідомими широкому громадському загалу. Більшість офіційних листів лишалися у відповідних відділах губерній і лише незначна їх частина циркулярно направлялася у волості та повіти.

Не залишилися в стороні і соціальна політика. 2 березня 1918 р. члени Малої ради проголосували за Тимчасовий статут про громадські роботи «задня боротьби зі зростом безробіття, а також задля доцільного вжитку вільних робочих рук, котрі полишилися без праці через демобілізацію промисловості і армії».

Отже, Українська Центральна Рада та Рада Народних Міністрів УНР в кінці січня — на початку березня 1918 р. перебувала в межах Волинської губернії (територія сучасної Житомирщини) та здійснювала активну державотворчу діяльність. Не зважаючи на складну військово-політичну обстановку в державі, вищі органи влади прийняли виклики часу і зробили вагомі кроки у напрямку визнання Української держави іноземними країнами, домоглися якнайшвидшої ратифікації мирного договору з Німеччиною, надання УНР військової допомоги у боротьбі з більшовиками, почали процес будівництва української армії. Українська Центральна Рада та уряд УНР в «житомирський» період зуміли прийняти ряд важливих нормативно-правових документів, які репрезентували Українську державу як незалежну і самостійну. Серед цих документів важливе місце займають ті, які визначають питання адміністративно-територіального поділу, грошової одиниці, державних символів, громадянства Української Народної Республіки.

Література та джерела

1. Голубко В.Є. Армія Української Народної Республіки 1917-1918. Утворення та боротьба за державу. — Львів : Кальварія, 1997. — 289 с.
2. Закон УНР про адміністративно-територіальний поділ України [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>, доступно всім (Остання дата звернення: 15.02.2017 р.). — Назва з екрану.
3. Закони про громадянство української народної республіки: закон «Про громадянство УНР» від 2 березня 1918 та закон «Про реєстрацію громадянства УНР» від 4 березня 1918 [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://sites.google.com/site/igroupteamsite/istoria-derzavi-ta-prava-ukraieni> (Остання дата звернення: 15 лютого 2017 р.). — Назва з екрану.
4. Костриця М.Ю., Кондратюк Р.Ю. Житомир. Підручна книга з краєзнавства. — Житомир : Косенко, 2007. — 463 с.

5. Савченко В. Дванадцять війн за Україну. — Харків, 2005. — 58 с.
6. Солдатенко В.Ф. Українська революція Концепція та історіографія — К, 1997. — 256 с.
7. Україна в ХХ столітті 36 документів і матеріалів 1900-1939. — Київ, 1997. 236 с.
8. Українська Центральна Рада Документи і матеріали. У 2 т. — Т 1 — Київ, 1997.
9. Урядовий портал — Уряди Центральної Ради — Документи [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish>, доступно всім (Остання дата звернення: 15.02.2017 р.). — Назва з екрану.
10. Яновський Д.Б. Маловідомі конституційні акти України 1917-1920 рр. — Київ, 1991. — 123 с.

— о —